

СТЕПАНЕНКО АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ПЕРЕГЛЯД ВИРОКУ: ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на перегляд судового рішення є одним з фундаментальних прав людини, що передбачено ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Зокрема визначено, що кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного його вироку. Особливо гостро стає питання перегляду ухваленого рішення стає для особи, якій було призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Не дивлячись на відносну новизну такого виду покарання для України, як заміна смертної карі (починаючи з 22 лютого 2000 року [1]), за даними громадської правозахисної групи «Донецький Меморіал» [2] на 1 січня 2018 року в Україні утримуються 1 572 особи, засуджених до довічного позбавлення волі. При чому, якщо зіставити з даними щодо загальної кількості осіб, що знаходяться в місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої служби України, що на 1 січня 2018 року складає 57 100 осіб, то виходить, що 2,75% від цього числа складають особи, засуджені до довічного позбавлення волі, або 3,73 на 100 тис. населення України.

В той же час серед інших країн-членів Ради Європи показники дуже варіюються. Згідно останнього дослідження (станом на 2018 рік) підготовленого дослідниками Лозаннського університету (SPACE I – 2018) показники щодо загальної кількості осіб, що були засудженні до позбавлення волі, кількості осіб засуджених до довічного позбавлення волі та їх відношення у *Германії* складають – 50 328, 1 831 та 3,63%; *Італії* – 37 724, 1 727 та 4,57%; *Польщі* – 66 137, 397 та 0,6%; *Румунії* – 21 072, 161 та 0,76%; *Молдови* – 6 294, 123 та 1,95%; *Англії та Уельсі* – 74 803, 7 427 та 9,93% відповідно [3, с. 46-47]. Дані щодо Франції та Росії у цьому документі є неповними (а відносно Туреччини взагалі відсутні), проте відповідно до даних іншого дослідження за 2016 рік, вони склали для *Франції* – 489 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі або 0,9% від усієї кількості осіб, що були засудженні до позбавлення волі; для *Росії* – 1 766 або 0,4%; *Туреччини* – 7 303 або 6,0% відповідно [4, с. 6].

Таким чином, показники України, щодо абсолютної кількості осіб, що відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі приблизно відповідають показникам *Германії*, *Італії* та *Росії*, в той же час щодо відносної кількості таких осіб, то вони є меншими від *Германії* та *Італії*, та меншими від показників *Туреччини* і *Англії* та *Уельсу*, де останні є лідерами Європи за цими значеннями. Одночасно з цим, українські показники є вищими за показники більшості сусідів (як у

абсолютному, так і у відносному значенні), що свідчить про нагальну необхідність зміни державної політики у сфері призначення даного виду покарання. Крім того, на проблемність даної сфери, навіть у більшій мірі, вказують невтішні цифри щодо кількості осіб, які були звільнені від відбування такого покарання. Наразі відомо лише про один випадок звільнення особи від відбування довічного позбавлення волі – щодо Любові Кушинської, яка відбула в місцях позбавлення волі 27 років і 9 місяців [5].

Законодавчо можливість звільнення особи, засудженої до довічного позбавлення волі передбачена ч. 2 ст. 87 Кримінального кодексу України, якою передбачено можливість помилування такої особи, шляхом заміни призначеного судом покарання на позбавлення волі на строк не менше 25 років. В той же час, процедура помилування президентом передбачена Указом Президента України № 223/2015 від 21 квітня 2015 року, зокрема в ній встановлено, що помилування особи, засудженої до довічного позбавлення волі, можливо за двох умов: 1) відбуття особою не менше 20 років призначеного покарання, та 2) подання відповідного клопотання такою особою, її захисником чи членом сім'ї, близьким родичем. Також п. 5 указу встановлюється, що «особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів чи відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин». При чому, нормативним актом не роз'яснюються положення того, що можна вважати винятковими випадками та надзвичайними обставинами, та не визначено, що саме повинна вчинити особа, що відбуває покарання, для того, щоб отримати президентське помилування.

Така невизначеність стала однією з причин визнання Великою палатою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) порушенням Україною ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) у справі *Petukhov v. Ukraine (No. 2)*. Зокрема в § 173 та 174 ЄСПЛ вказав на нечіткість підстав для помилування у вигляді «виключного випадку» та «надзвичайних обставин», і відсутності зв'язку з іншими пеналогічними підставами для позбавлення особи волі, що призводить до відсутності розуміння з боку таких осіб з самого початку, які саме дії вони повинні вчинити для їх звільнення та за яких умов. Більше того, ЄСПЛ підкреслив нечіткість процедури президентського помилування, як в частині визначення початкової точки відліку 20-річного терміну відбування покарання (§ 176), так і в частині відсутності необхідності обґрунтування прийнятих рішень чи можливості здійснення судового перегляду таких вироків (§ 179). У підсумку ЄСПЛ було констатовано, що така процедура є «сучасним еквівалентом королівської прерогативи помилування, що скоріше базується на принципі гуманності, а не на механізмі перегляду ситуації ув'язненого, що ґрунтується на пеналогічних основах і належних процесуальних гарантіях» (§ 181). Дані доводи змусили ЄСПЛ визнати порушення ст. 3 ЄКПЛ Украї-

ною в частині неможливості зменшення тривалості довічного позбавлення волі заявника [6].

Потрібно зазначити, що ЄСПЛ у своїй практиці виходить з низки вимог, що висуваються до держав-учасниць, при призначенні довічного позбавлення волі. Так, ЄСПЛ визнає широку свободу розсуду держав у частині визначення мір та заходів, що мають бути застосовані, чи виконані, щоб надати змогу засудженому до довічного позбавлення волі реабілітуватися, та отримати право на звільнення [7, § 100]. Разом з тим, ЄСПЛ було встановлено, що сам факт призначення особі покарання у вигляді довічного позбавлення волі не є порушенням ст. 3 ЄКПЛ сам по собі, проте такій особі має бути забезпечено право на перегляд призначеного покарання, що має відповідати певним принципам або вимогам.

Такі принципи (вимоги) включають в себе 1) принцип законності, що передбачає наявність чітких та зрозумілих правил, що мають бути закріплені у національному законодавстві, 2) принцип оцінки пенологічних підстав для тривалого позбавлення волі, на підставі об'єктивних та ustalених критеріїв, 3) вимога здійснення перегляду покарання не пізніше ніж через 25 років з дня призначення та після періодичного перегляду, 4) принцип наявності процесуальних гарантій щодо надання причин відмови у звільненні особи, та 5) принцип судового або адміністративного перегляду [6, § 168, 178; 7, § 99-100].

Таким чином, невтішна ситуація у сфері призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі, як на кількісному, так і на якісному рівнях вимагає встановлення механізму перегляду призначеного покарання та забезпечення чіткої процедури, що де-юре та де-факто надає можливість звільнення від відбування довічного позбавлення волі, з врахуванням принципів встановлених ЄСПЛ.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України: Закон України від 22 лютого 2000 року № 1483-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1483-14> (дата звернення: 18.04.2019)
2. Кримінально-виконавча система України в 2017 році. Статистичний огляд. (фрагмент доповіді «Дотримання прав ув'язнених в Україні в 2017 році»). *«Донецький Меморіал»*. URL: [http://ukrprison.org.ua/articles/1520330768_\(дата звернення: 16.04.2019\)](http://ukrprison.org.ua/articles/1520330768_(дата%20звернення%2016.04.2019))
3. Aebi, M. F., & Tiago, M. M. (2018). SPACE I – 2018 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Strasbourg: Council of Europe. URL: http://wp.unil.ch/space/files/2019/04/FinalReportSPACEI2018_190402.pdf (дата звернення: 18.04.2019)
4. Alex Hewson, Emily Knight. Bromley Briefings Prison Factfile. Autumn 2018. *Prison Reform Trust*. URL: <http://www.prisonreformtrust.org.uk/Portals/0/Documents/Bromley%20Briefings/Autumn%202018%20Factfile.pdf> (дата звернення: 18.04.2019)

5. Після помилування звільнили вперше засуджену в Україні до довічного покарання жінку. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29156481.html> (дата звернення: 19.04.2019)
6. Petukhov v. Ukraine (No. 2) [GC], Judgment of 12 March 2019, Application no. 41216/13. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703> (дата звернення: 19.04.2019)
7. Murray v the Netherlands [GC], Judgment of 26 April 2016, Application no. 10511/10. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614> (дата звернення: 19.04.2019)

Ключові слова: довічне позбавлення волі без права на досрочне звільнення, довічне позбавлення волі, право на перегляд вироку, ЄСПЛ, нелюдське поводження.

Ключевые слова: пожизненное лишение свободы, пожизненное лишение свободы без права на досрочное освобождение, право на пересмотр приговора, ЕСПЧ, бесчеловечное обращение.

Key words: a whole-life sentence, life imprisonment, right to review sentence, ECHR, in-human treatment.

ТОРБАС ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ПІДСТАВ ОБСТЕЖЕННЯ ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНИХ МІСЦЬ, ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Відповідно до ст. 2 КПК України, до основних завдань кримінального провадження відносяться захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Очевидно, що виконання вказаних завдань в першу чергу покладатиметься саме на уповноважених представників правоохоронних органів, які через виконання покладених на них обов'язків забезпечують реалізацію прав та законних інтересів всіх учасників кримінального провадження. Поряд з цим однією з ключових вимог, яка гарантує виконання зазначених завдань, являється чіткість законодавства, яке має бути неухильно дотримане на всіх етапах здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Складно очікувати єдиної правозастосовчої практики в тому випадку, коли одне правове положення може мати декілька тлумачень, або коли питання кримінального провадження